जगमोहन शाक्यको कथाकारिताको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस इलाम नेपाली विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोध पत्र

शोधार्थी

छुनु दाहाल

परीक्षा रोल नं.- १००३७/२०६३/०६५

महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम

नेपाली विभाग

२०६७

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

नेपाली विभाग

महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस इलाम स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि शोधार्थी छुनु दाहालद्वारा तयार गरिएको प्रस्तुत “जगमोहन शाक्यको कथाकारिताको अध्ययन” शीर्षकको शोध-पत्रलाई सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

(बुद्धिप्रसाद घिमिरे)	(चूडामणि रेग्मी)	(रोमनाथ आचार्य)
. सह-प्राध्यापक	सेवा निवृत्त-सह प्राध्यापक	शिक्षण सहायक
विभागीय प्रमुख	मेची बहुमुखी क्याम्पस,भद्रपुर, झापा	शोध निर्देशक
	बाह्य परीक्षक	

मितिः २०६८/१/१९

शोध निर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम नेपाली विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो बर्ष दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि शोधार्थी छुनु दाहालले “जगमोहन शाक्यको कथाकारिताको अध्ययन” शीर्षकको प्रस्तुत शोध-पत्र मेरो निर्देशनमा परिश्रमपूर्वक तयार पार्नु भएको हो । निरन्तर प्रयत्नका साथ शोधखोज र अध्ययन गरी तयार पारिएको यस शोध-पत्रप्रति म सन्तुष्ट छु। यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम, नेपाली विभाग समक्ष पेश गरिएको छ ।

....

शोध-निर्देशक
रोमनाथ आचार्य
शिक्षण सहायक
महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस
इलाम
नेपाली विभाग

मितिः २०६७/१२/२७

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस इलामको नेपाली विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरू श्री रोमनाथ आचार्यज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । विविध व्यस्तताका बीच मलाई आफ्नो अमूल्य समय दिई सजग र सचेत गराई समुचित मार्ग निर्देशन गरिदिनु हुने शोध निर्देशक श्रद्धेय गुरूलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

आफ्नो कार्य व्यस्तताको बावजुद पनि पर्याप्त समय दिई शोध प्रस्तावलाई स्वीकृति प्रदान गरी प्रतिवेदन तयार गर्नका लागि सही मार्गदर्शन गर्नु हुने विभागीय प्रमुख श्री बुद्धिप्रसाद घिमिरे ज्यूप्रति कृतज्ञ छु । शोधपत्र तयारीका क्रममा सहयोग गर्दै शीघ्रताका निम्ति प्रेरणा दिनुहुने महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस इलामका गुरूहरूप्रति म शब्दश्रद्धा व्यक्त गर्दछु ।

आफ्नो व्यस्तताका बीचमा पनि समय उपलब्ध गराई आवश्यक सामग्री र सल्लाह, सुझाव तथा पुस्तक उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुभएकोमा सुन्दरमोहन शाक्यप्रति पनि आभारी छु । त्यस्तै सामग्री सङ्कलनको ऋममा भुल्नै नसक्ने सहयोग पुऱ्याउनु हुने प्राज्ञ रविमान लमजेल तथा शाक्य परिवारलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मलाई सधैं सुमार्ग देखाउँदै आइपर्ने विविध अप्ठ्यारा र कठिनाइहरूको सामना गर्दै मेरो अध्ययनका लागि मरिमेट्ने मेरा श्रीमान शान्तिराम नेपालप्रति आजीवन ऋणी छु साथै यस शोधकार्य सफल बनाउन घरायसी वातावरणलाई सहज बनाई सहयोग पुऱ्याई दिएकोमा छोरी निष्ठालाई पनि धन्यवाद नदिइरहन सक्तिन । मलाई सानै उमेरदेखि पढ्नकालागि प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने श्रद्धेय पितामाता गणेश दाहाल र विष्णुकुमारी दाहालज्यूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा, यस शोध-पत्रलाई मूल्याङ्कनको लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मितिः-२०६७/१२/२७

....

छुनु दाहाल
परीक्षा रोल नं.-१००३७
क्या. रोल. नं.- १९/२०६३/६५

शोधसार

शोधशीर्षक : जगमोहन शाक्यको कथाकारिताको अध्ययन ।

शोधप्रयोजन : त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विभाग महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस इलामको स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्ष दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि ।

शोधनिर्देशक : रोमनाथ आचार्य शिक्षण सहायक नेपाली विभाग, महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम ।

शोधार्थी : छुनु दाहाल

शैक्षिक सत्र : २०६३-२०६५

प्रस्तुत मिति : २०६७/१२/२७

मौखिक मिति : २०६८/०१/१९

यस शोध-पत्रलाई निम्न पाँच परिच्छेदमा बाँडिएको छ :

अध्याय एक : परिचय

अध्याय दुई : कथाकार जगमोहन शाक्य : व्यक्तित्व र कृतित्वको परिचय

अध्याय तीन : कथाको सैद्धान्तिक आधार

अध्याय चार : जगमोहन शाक्यका कथाहरूको अध्ययन

अध्याय पाँच : उपसंहार

प्रस्तुत शोध पत्रको अध्याय एकमा शोधपरिचय मूल शीर्षक रहेको छ । जस अन्तर्गत शोध शीर्षक, शोधको प्रयोजन, शोधको विषय परिचय, समस्या कथन, अध्ययनको उद्देश्य, पूर्व कार्यको समीक्षा, शोध कार्यको औचित्य, अध्ययनको सीमाङ्कन, स्रोत संकलन विधि, शोधपत्रको रूपरेखा जस्ता उप शीर्षक दिएर यो परिच्छेद तयार गरिएको छ ।

त्यसै गरी अध्याय दुईमा जगमोहन शाक्यको व्यक्तित्व र कृतित्वको परिचय राखिएको छ । यसभित्र शाक्यको जन्म र बाल्यकाल, शिक्षा-दीक्षा तथा प्रेरणा, पारिवारिक जीवन, आर्थिक स्थिति, रुचि र स्वभाव, सार्वजनिक कार्य, कृति लेखनको सुरूवात, पुस्तकाकार कृति, प्राप्त सम्मान तथा पुरस्कारहरू, विविध व्यक्तित्व र निष्कर्ष राखिएको छ ।

यस शोधपत्रको अध्याय तीनमा कथाको सैद्धान्तिक परिचय र नेपाली कथा मूल शीर्षक भित्र क्रमशः कथाको विधागत परिचय, कथा शब्दको व्युत्पत्ति, कथाको परिभाषा र स्वरूप, कथा सम्बन्धी पूर्वीय मत, कथा सम्बन्धी पाश्चात्य मत, कथाको अन्य विधासँगको सम्बन्ध, कथाका तत्वहरू (संरचना, कथावस्तु, पात्र/चरित्र, दृष्टिविन्दु, सारवस्तु, रूपविन्यास, भाषाशैली, पदविन्यास, बिम्ब विधान, व्यङ्ग्य, प्रतीक विधान, तुलना, शीर्षक), रूचि क्षेत्र र रीति क्षेत्रका आधारमा कथाको वर्गीकरण, नेपाली कथाको विकासक्रम तथा निष्कर्ष आदि उपशीर्षकहरू राखिएका छन् ।

त्यसै गरी अध्याय चारमा जगमोहन शाक्यका कथाहरूको अध्ययन मूल शीर्षक राखी पृष्ठभूमि, परिचय, जगमाहोन शाक्यको अध्ययन, समाजिक कथा, मनोवैज्ञानिक कथा, प्रगतिवादी कथा, अस्तित्ववादी कथा, यथार्थवादी कथा, स्वच्छन्दतावादी कथा उपशीर्षक भित्र उनका कथाहरूको तत्त्वगत अध्ययन गरिएको छ, साथै जगमोहन शाक्यको स्थान निर्धारण, दुर्वल पक्ष, सवल पक्ष तथा निष्कर्ष जस्ता उपशीर्षकहरू राखिएका छन् ।

त्यसै गरी यस शोधपत्रको पाँचौं परिच्छेदमा उपसंहार प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस शोधपत्रको अन्त्यमा शोधपत्र तयार पार्दा सन्दर्भ सामग्रीको रूपमा लिएका सन्दर्भ सामग्रीहरूको सूची र परिशिष्टहरु राखिएका छन् ।

1.

क.स.	शीर्षक	पृष्ठ संख्या

अध्याय एक

	शोधपरिचय	१-४
१.१.	शोध शीर्षक	1
१.२.	शोधको प्रयोजन	1
१.३.	शोधको विषय परिचय	1
१.४.	समस्या कथन	1
१.५.	अध्ययनको उद्देश्य	2
१.६.	पूर्वकार्यको समीक्षा	2
१.७.	शोधकार्यको औचित्य	4
१.८.	शोधकार्यको सीमाङ्कन	4
१.९.	स्रोत सङ्कलन विधि	4
१.१०.	शोधकार्यको रूपरेखा	4

अध्याय दुई

	कथाकार जगमोहन शाक्यः व्यक्तित्व र कृतित्वको परिचय	५-१५
२.	पृष्ठभूमि	5
२.१.१.	जन्म र बाल्यकाल	5
२.१.२.	शिक्षादीक्षा तथा लेखन प्रेरणा	5
२.१.३.	पारिवारिक पृष्ठभूमि	6
२.१.४.	आर्थिक स्थिति	7
२.१.५.	रूचि एवम् स्वभाव	8
२.१.६.	सार्वजनिक कार्य	8
२.१.६.१.	सामाजिक सेवा	8
२.१.६.२.	शिक्षण सेवा	9
२.१.६.३.	राजनैतिक चिन्तन	9
२.२.	कृति	9
२.२.१.	लेखनको सुरुवात	9
२.२.२.	पुस्तकाकार कृति	10
२.२.३.	प्राप्त सम्मान तथा पुरस्कार	10
२.२.४.	विविध व्यक्तित्व	11
२.२.४.१.	कवि व्यक्तित्व	11
२.२.४.२.	कथाकार व्यक्तित्व	12
२.२.४.३.	गजलकार तथा गीतकार व्यक्तित्व	12

२.२.४.४.	निबन्धकार व्यक्तित्व	13
२.२.४.५.	अध्यापक व्यक्तित्व	13
२.२.४.६.	सम्पादक व्यक्तित्व	13
२.२.४.७.	कलाकार व्यक्तित्व	13
२.२.४.८.	बहुभाषिक व्यक्तित्व	14
२.३.	निष्कर्ष	14

अध्याय तीन

कथाको सैद्धान्तिक परिचय र नेपाली कथा १६-३८

३.	पृष्ठभूमि	16
३.१.	कथाको विधागत परिचय	16
३.२.	कथा शब्दको व्युत्पत्ति	17
३.३.	कथाको परिभाषा र स्वरुप	17
३.३.१.	कथा सम्बन्धी पूर्वीय मत	18
३.३.२.	कथा सम्बन्धी पाश्चात्य मत	18
३.३.३.	कथाको अन्य विधासँगको सम्बन्ध	19
३.३.३.१.	कथा र निबन्ध	19
३.३.३.२.	कथा र उपन्यास	20
३.३.३.३.	कथा र कविता	20
३.३.३.४.	कथा र नाटक	20
३.३.३.५.	निष्कर्ष	21
३.४.	कथाका तत्त्वहरु	21
३.४.१.	संरचना	22
३.४.१.१.	कथावस्तु	22
३.४.१.२.	पात्र चरित्र	23
3.4.1.3.	दृष्टिबिन्दु	24
3.4.1.4.	सारवस्तु	24
3.4.2.	रुपविन्यास	25
3.4.2.1.	भाषाशैली	25
3.4.2.2.	पदविन्यास	26
3.4.2.3.	बिम्बविधान	26
3.4.2.4.	व्यङ्ग्य	26
3.4.2.5.	प्रतीकविधान	26
3.4.2.6.	तुलना	26
3.4.2.7.	शीर्षक	26
3:5:	कथाको वर्गीकरण	27
3:5:1:	रुचि क्षेत्रका आधारमा	28

3=5=1=1=	सामाजिक कथा	28
3=5=1=2=	मनोवैज्ञानिक कथा	28
3.5.1.3.	प्रगतिवादी कथा	29
3.5.1.4.	अस्तित्ववादी कथा	30
3.5.2.	रीति क्षेत्रका आधारमा	30
3.5.2.1.	यथार्थवादी कथा	30
3.5.2.2.	स्वच्छन्दतावादी कथा	30
3.6.	नेपाली कथाको विकासक्रम	31
3.6.1.	प्राथमिक काल अर्थात अनूदित काल	31
3.6.2.	माध्यमिक काल अर्थात आरम्भ काल	32
3.6.3.	आधुनिक काल	33
3.7.	निष्कर्ष	37

अध्याय चार

जगमोहन शाक्यका कथाहरुको अध्ययन ३९-१२२

4=	पृष्ठभूमि	39
4.1.	परिचय	39
4.2.	जगमोहन शाक्यका कथाहरुको अध्ययन	39
4.2=1=	सामाजिक कथा	39
4.2.1.1=	पारु फेरि सहर आइनन्	40
4=2.1=2=	दिवास्वप्न	42
4.2.1.3.	सगुने देशान	45
4.2.1.4.	समाज	48
4.2.1.5.	पाखिङ जेठाको मृत्यु	50
4.2.1.6.	शिक्षक	52
4.2.1.7.	बहुलाई	54
4.2.1.8.	दाइजो	56
4.2.1.9.	परिचय	58
4.2.1.10.	स्वदेशको माया	60
4.2.1.11.	हर्षको आँशु त्यसै त्यसै छचल्किन्छ	63
4.2.1.12.	अन्योलको क्षितिजमा डुब्दै गएको आकांक्षा	65
4.2.1.13.	मातृममता	67
4.2.2=	मनोवैज्ञानिक कथा	69
4.2.2.1.	जिउने मेलो	69
4.2.2.2.	अनुभव	71
4.2.2.3.	खाली सपना रहेछ	73
4.2.2.4.	अन्तर्द्वन्द्व	75

4.2.3.	प्रगतिवादी कथा	78
4.2.3.1.	धनेको सपना	78
4.2.3.2.	अव्यक्त प्रेम	80
4.2.3.3.	तीज पर्खिरहेकी माया	83
4.2.3.4.	संजोग	85
4.2.3.5.	विष्फोट	87
4.2.3.6.	आवाज प्रतिध्वनित भइरहेछ	90
4.2.3.7.	अन्तिम फैसला	92
4.2.4.	अस्तित्ववादी कथा	94
4.2.4.1	अनामिका र एउटा आडुबखडाको रुख	94
4.2.4.2.	हारेको कर्म	97
4.2.4.3.	पछुताएकी रमा	99
4.2.5.	यथार्थवादी कथा	101
4.2.5.1.	एउटा गुमेको परम मित्र	101
4.2.5.2.	ऊ फेरि सिनेमा गइनन्	103
4.2.5.3.	झुप्रोको संझनामा	106
4.2.5.4.	विचरा निर्धो	108
4.2.5.5.	आमा	110
4.2.6.	स्वच्छन्दतावादी कथा	112
4.2.6.1.	कल्पना	113
4.2.6.2	स्मृति	114
4.3.	कथाकार शाक्यको स्थान निर्धारण	116
4.3.1.	दुर्वल पक्ष	118
4.3.2.	सवल पक्ष	119
4.4.	निष्कर्ष	121

अध्याय पाँच

उपसंहार **१२३-१२५**

5.	पृष्ठभूमि	123
5.1.	परिचय	123
5.2.	सम्भाव्य शोध शीर्षकहरु	125
	परिशिष्ट	
	सन्दर्भ सूची	

संङ्क्षेपीकरण र चिन्ह प्रयोग

संङक्षिप्त रूप	विस्तारित रूप
आइ. ए.	इन्टरमिडियट अफ् आर्ट्स
उ.मा.वि.	उच्च माध्यमिक विद्यालय
एम. ए.	मास्टर अफ् आर्ट्स
एस.एल.सी	स्कूल लिविङ सर्टिफिकेट
छैं.सं.	छैंटौं संस्करण
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
नं.	नम्बर
ने.रा.प्र.प्र	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पाँ.सं.	पाँचौं संस्करण
प्रा.	प्राध्यापक
पृ.	पृष्ठ
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
वडा नं.	वडा नम्बर
वि.स.	विक्रम सम्बत्
सम्पा	सम्पादित

चिन्ह	अर्थ
/	वा अथवा
...	बाँकी अंश